

מלאני קליין

על הטכניקה: הרצאות מאת מלאני קליין

עריכה מדעית וסקירה ביקורתית: ג'ון שטיינר

תרגום: דניאל בנאי

עריכה מדעית בעברית: ענת פלגי הקר ויפעת איתן-פרסיק

תולעת ספרים, 2023, 158 עמ'.

הדר קמפינסקי שוייצר¹

ספר זה שיצא לאור באנגליה ב-2017 הוא אומנם ספר קטן יחסית בהיקפו, אבל הוא ספר חשוב ומעניין. הספר מורכב מתמלול שש הרצאות מוקדמות שנתנה מלאני קליין ב-1936 למתמחים צעירים מהחברה הפסיכואנליטית הבריטית וכן מתמלול סמינר שנתנה לאנליטיקאים צעירים ב-1958 (שנתיים לפני מותה).

שש ההרצאות עוסקות בעיקר בטכניקה הפסיכואנליטית כפי שקליין ראתה אותה, הסמינר מ-1958 עוסק בתפיסותיה בנושאים שונים (תיאורטיים ופרקטיים), וכולל ניסיון להביט רטרואקטיבית על השינויים שחלו בטכניקה, אם חלו. כאן המקום לציין כי התיאוריה הקלייניאנית מוכרת לרבים, אולם המצב שונה לגבי הטכניקה. לכן ספר זה מהווה הזדמנות להכיר מקרוב את הטכניקה הקלייניאנית, תוך שימת לב לדגשים שעליהם קליין חוזרת בכל הרצאה. הקריאה בספר מקרבת את הקורא גם לאישיות ולסגנון הייחודיים של קליין. מצד אחד היא מתגלה כמרצה מאורגנת ודידקטית מאוד, ומצד שני אינה מוותרת על דוגמאות קליניות המתוארות בחיות, וכל אלה מתובלים בחוש הומור בריא. ובמילותיו של מייקל פלדמן מהקדמתו לספר: "קליין מצטיירת בו כגמישה ואדיבה, אך גם כקשוחה ובלתי מתפשרת בדבקתה בחקר הפסיכואנליטי" (עמ' XIII).

בפתיחת כל הרצאה קליין מגישה תקציר של ההרצאה הקודמת וכך נוצר רצף רעיוני. הדוגמאות הקליניות לקוחות מחיי היום-יום של מטופלים, בעיקר מבוגרים. מה קרה למטופל שפגש מטופל אחר ברוב, מה קרה למטופלת בחנות הבגדים בבואה לקנות שמלה? קליין שבה ומראה כיצד אירועים אלה קשורים, הן ליחסי ההעברה והן לרבדים מוקדמים יותר בחיי המטופלים (ואחזור לעניין זה בהמשך). במהלך הקריאה ניכר הקשר הבלתי אמצעי שקליין יוצרת עם השומעים.

עבור קליין התיאוריה והטכניקה משפיעות זו על זו ואינן ניתנות להפרדה. כדי להבין את הטכניקה יש להכיר את התיאוריה ולהיפך. יתרה מכך, היא כותבת שהתיאוריה נמדדת

על פי תרומתה לטכניקה (עמ' 43). ההקלטות של ההרצאות נמצאו בארכיון* קליין, בו מצויים עשרות רבות של מסמכים אישיים ומקצועיים. הארכיון עבר דיגיטציה והוא פתוח לקהל הרחב, כך ניתן לצפות בתמונות, חלקי מאמרים, הרצאות שניתנו בכנסים ועוד. מומלץ בחום.

את הספר שלפנינו ערך במקור הפסיכואנליטיקאי הבריטי הקלייניאני המוכר ג'ון שטיינר, שאף הוסיף לו מבוא וסקירה ביקורתית. הוא פותח את המבוא בהדגישו את חשיבות ההרצאה הראשונה של קליין, בעיקר בשל התייחסותה המיוחדת לעמדה האנליטית¹ הרצויה בעיניה. קליין מציגה בהרצאה זו (עמ' 33-47) את העקרונות המנחים אותה בעבודה האנליטית ומדגישה בעיקר את העניין, הצורך והחובה ללמוד ולהבין אדם אחר "העניין שלנו מרוכז במטרה אחת, והיא חקר נפשו של אותו אדם, שלמשך זמן נתון נמצא במוקד תשומת הלב שלנו" (עמ' 34). קליין מדגישה את חשיבות המסגרת האנליטית (setting) כתנאי למימוש העמדה האנליטית שתוארה. בהרצאה זו היא מבקשת שלא נתייג את המטופלים כטיפוסים כאלה או אחרים או "שנעסוק במבנה הנפשי שלהם מוקדם מדי, אלא שנהייה מוכנים ללמוד מהמטופל עצמו צעד אחר צעד את כל מה שיש לדעת עליו" (עמ' 34).

ניתן לראות כאן את הפרדוקס: קליין מבקשת שנהיה סקרניים לדעת את המטופל, אך בו-בזמן סבלניים ומעט מנותקים ממושא החקירה. מחד, עלינו להביא לביטוי את הידע התיאורטי שלנו כדי להבין את המטופל, ומאידך, עלינו להשאיר "ערוץ פתוח שדרכו יוכל הלא-מודע שלנו לבוא במגע עם הלא-מודע של המטופל" (עמ' 34). בקשר ללא-מודע יש לציין כי קליין סברה ש"סיטואציה ההעברה וחקר הלא-מודע הם שני עקרונות היסוד שצריכים להנחות את הטכניקה שלנו בכל עת והם למעשה קשורים זה בזה" (עמ' 10). ההעברה, הלא-מודע והמעבר שעשה פרויד מתיאורית הפיתוי לתיאוריה האדיפלית הם, לדעתה, התגליות החשובות ביותר של פרויד ומתוות גם את הטכניקה שלה.

בהתייחס להעברה, קליין מציגה את זו החיובית ואת זו השלילית ואת הצורך לפרש את שתיהן. בהרצאה זו היא מנסה גם לענות למבקרית כשהיא שואלת במהלך ההרצאה: "האם עלינו להסיק מכך שהעבודה שנעשתה ביחס לדחפים התוקפניים הובילה להערכה מופרות של חשיבות ההעברה השלילית? תשובתי היא 'לא' נחרץ" (עמ' 41). היא מייחסת את הבעיה דווקא לקשר הסבך שבין רגשות חיוביים לשליליים, בין אהבה לשנאה, אשמה לחרדה. ההרצאה השנייה (עמ' 48-58) לכן נפתחת בדיון ביחסי הגומלין שבין אהבה לשנאה, מה שמוביל את קליין לתובנה שהאהבה לאובייקט מסתתרת לא פעם מתחת לשנאה כלפיו, בשל התלות, הנפרדות וחוסר השליטה בו, וגם בשל היותו מתסכל לעתים, ולכן יש חשיבות לפרש את השנאה המתעוררת ביחסי ההעברה. קליין מלמדת אותנו שהיחס שלנו לאחר אינו יחס אוהב או שונא, אלא שבין שני רגשות אלה קיימים יחסי

¹ מכון תל-אביב לפסיכואנליזה בת זמננו.

hadarkem@gmail.com

* ארכיון קליין נמצא ב-Wellcome Library, London.

היה האריה במשחק, עמ' 67) היתה למעשה ביטוי לחרדתו שהיא תטרוף אותו. משאלתו לבלוע אותה הולידה את החרדה שהיא תבלע אותו, והחרדה והאשמה הן הבסיס לפתולוגיה הנפשית. העמקה בתמה זו הובילה לפנטסיה שהיתה לו לרצונו "לבלוע" את אמו, ומוקדם יותר לטרוף את השד, כשזה תיכנן אותו בהיעדרו. עבודה פרשנית סביב דינמיקה זו עוזרת למטופל להכיר בהשלכה כמוקד לחרדותיו. הוא חרד שיעשו לו את מה שהוא עושה בפנטסיה לאחרים. הפירוש חושף את הלא-מודע וסולל את הדרך לאזורי נפש חדשים ולחרדות נוספות. לצד זאת מתעוררים רגשות אהבה ומתעורר הדחף לתיקון, וכך מתחולל שינוי ביחס המטופל לעצמו ולאחרים. זאת גם כתוצאה מכך שהוא חווה את המטפלת כמבינה אותו לעומק, מה שמגביר את אהבתו אליה.

קליין מתייחסת גם למקרים בהם האנליטיקאי שם דגש על טראומה שגורמיה סביבתיים, ומתמקם לצד המטופל למול סביבה פוגעת, וכך מתעלם מהיבט חשוב ביצירת חרדה ואשמה – הפנטסיות בעולם הפנימי. היא מכירה בקיום מציאות טראומטית, אך סבורה שיש להתמקד בתהליכים תוך-נפשיים שמובילים ליצירת אני עליון אכזרי, המוליד רגשות אשמה כבדים ומכביד מאוד על האדם.

בהרצאה החמישית (עמ' 82-92) היא עוסקת בחקירת החיבור בין ההתנסות המציאותית לפנטסיה. היא הגיעה למסקנה בעיקר בעקבות העבודה האנליטית עם ילדים צעירים, שמשמעות ההתנסות המציאותית נקבעת בעיקר על-ידי הפנטסיות הנלוות אליה. פנטסיות אלו יכולות להגביר את החרדה ואת האשמה ולהחמיר את מידת האכזריות של האני העליון.

מחשבותיה על האני העליון מופיעות כבר בתוספות להרצאה הראשונה. כידוע, קליין סברה שקיים אני עליון כבר בשלבי התפתחות מוקדמים, השואב את כוחו מעוצמת הדחפים ומהפנטסיות, ולא דווקא מהזדהות עם ההורים. את הרעיון על קיום אני עליון מוקדם היא מבססת על הגילוי של פרויד את האשמה הלא-מודעת, ועל הגילוי של אברהם על שלב הסאדיזם האוראלי המוקדם (עמ' 44). קליין חשה שהחיבור בין גילויים אלה לטכניקה הטיפולית לא היה מספיק טוב. לכן חיפשה מענה לבעיה זו בחקירת המקורות של האני העליון בנפש הרכה. היא סבורה כי קולות פנימיים מפחידים המוכיחים אותנו מבפנים מהווים מקור לחרדה, לעתים אף נרחבת יותר מהחרדה שתתעורר לנוכח ביקורת מבחוץ (מההורים למשל). לכן הדגישה את החשיבות של פירוש הפנטסיות הלא-מודעות המתעוררות בעולם הפנימי. אני עליון נוקשה, המעורר חרדה ואשמה, אינו בהכרח תוצר של הורים נוקשים, ומהווה מקור לפתולוגיות נפשיות רבות.

החלק השני של הספר הוא תמלול סמינר שכלל 'שאלות ותשובות' שערכו אנליטיקאים צעירים עם קליין בניסיון להתחקות אחר שינויים שחלו בטכניקה האנליטית שלה במהלך השנים, וכן ללמוד על ההתמודדות שלה עם שאלות פרקטיות

גומלין, ולכן מושא החקירה הוא הקשר שבין רגשות אלה. פירוש השנאה והתוקפנות, מפחית את החרדה שעוררו ולכן סולל את הדרך לרגשות אהבה. למרות מה שנהוג לייחס לה, היא לא מבקשת להדגיש את ההעברה השלילית דווקא, ויש בתיאוריה שלה ובטכניקה הנגזרת ממנה עיסוק רב גם באהבה ובתיקון.

נושא נוסף שעולה בהרצאות הוא החיבור שקליין מבקשת לעשות בין פנטסיות לא-מודעות מן העבר לבין החוויה ביחסי ההעברה בהווה. עבורה, יחסי ההעברה הם מוקד העבודה והעבר יתגלה דרכם ולא דרך זיכרונות מודעים המתוארים מילולית. גישה זו קשורה גם לתפיסתה את החרדות כשואבות את כוחן ממונגנונים לא-מודעים בסיסיים מוקדמים, ינקותיים. בהיותה מומחית לחיי הנפש הינקותיים, היא מחברת בין חרדות מוקדמות ליחסי ההעברה והקשר הטיפולי גם אצל המטופל המבוגר. כל מנגנון נפשי וכל רגש, חרדה, אשמה, השלכה וכו', יבואו לביטוי בקשר הטיפולי וניתן לטפל בהם בעזרת כלי טיפול העיקרי שהוא הפירוש ב'כאן ועכשיו'.

לצד הצורך לדבר על ולחשוף את הפנטסיות הלא-מודעות, קליין ייחסה חשיבות גם לעובדות מחיי היום-יום של המטופלים שמייצגות את המציאות, ושטיינר מסביר: "הסוגייה החשובה עבור קליין היא היחסים בין שני היבטים אלה של החומר, כחלק מהיחסים בין פנטסיה למציאות. בעוד שיצירת חיבורים בין ההעברה לבין הפנטסיות שמקורן בעברו המוקדם של המטופל היא חלק חיוני מתפקידו של האנליטיקאי, חשוב לא פחות שיהיה את החיבורים עם חיי היום-יום של המטופל בהווה" (עמ' 30).

קליין מייחדת את ההרצאה השלישית (עמ' 59-70) להעברה ולפירוש. בהרצאה זו היא מבקשת להבהיר מהו פירוש וכיצד הוא פועל. אומנם ההרצאה מ-1936, אך הרלוונטיות שלה לימינו נרחבת. הפירוש הוא הכלי לחקר הלא-מודע והרגשות המתעוררים בהעברה. הוא לא נועד להכתיב למטופל ידע או תובנה, ויעילותו נובעת מהמידה שבה הוא מחובר להתרחשות בטיפול עצמו. למרות הדימוי שלה, קליין לא תומכת אוטומטית במתן הפירוש העמוק ביותר, אלא יש לגלות מהם החיבורים החשובים ביותר למטופל עצמו ברגע נתון. היא קשובה למה שמטריד את המטופל ברמה המודעת, ומכירה גם בצורך שלו לספר ולייצר את הסיפור שלו. לכך היא מקדישה את ההרצאה השישית (עמ' 93-106).

נשאלת השאלה אם כן את מה לפרש? קליין ייחסה מקום נרחב בתיאוריה שלה לחרדה ולאשמה. פירוש החרדה מגביר אותה לעתים, אך בטווח הארוך יוביל למיתונה. היא חוזרת לכך גם בסמינר המאוחר יותר (מ' 1958) ומדגישה שכבר מתחילת דרכה ובמשך כל שנות עבודתה ראתה בפירוש החרדה פעילות חשובה ויעילה מבחינה טיפולית.

בהרצאה זו (השלישית) מובאת דוגמה יפה מטיפול בילד בן חמש, המלמדת גם על ההדדיות שברגשות וגם על הקשר שבין המשאלה לבין החרדה. משאלתו של ג'ון לטרופ את קליין (הוא

שמתעוררות בכל אנליזה (האם ומה ניתן לשאול את המטופל? כיצד להתמודד עם שתיקות באנליזה? ועוד).

קליין ציינה במפגש זה שבמהלך השנים לא חלו התפתחויות משמעותיות בטכניקה. היא תיארה שהפיתוח העיקרי של הטכניקה חל בין השנים 1919-1926, כלומר בשנות עבודתה הראשונות עם ילדים בברלין ובלונדון.

בסמינר מאוחר זה, תשובותיה, כפי שמתארת זאת רחל בלס (1), מציעות כיוונים למחשבה. קליין משאירה מרחב משמעותי לחשיבה האישית של האנליטיקאי ולייחודיות של כל סטואציה קלינית. למשל, ביחס לשאלה מתי לפרש את ההעברה? היא אומרת "קשה לומר באיזה רגע נתון לתת להעברה מקום. זה תלוי בעיקר בחיבור בין האנליטיקאי למטופל. הזמן הנכון לתת פירוש העברה הוא כשהאנליטיקאי חש שזה הרגע הנכון להכניס את ההעברה לתמונה" (עמ' 111).

נושא מרכזי שעולה בראיון קשור לתפיסתה את ההעברה-הנגדית. האנליטיקאים הצעירים מבקשים מקליין יותר מפעם אחת במהלך הריאיון, להבהיר את עמדתה ביחס להעברה-הנגדית. קליין מציינת שהיא יודעת שכינו אותה "מתנגדת העברה-נגדית", אף שאין הדבר כך. היא מכירה בכך שהמטופל מעורר באנליטיקאי רגשות מסוימים, אולם אינה סבורה שרגשות אלה עוזרים לה להבין טוב יותר את המטופל (עמ' 117). ניתן לחשוב כאילו עמדתה פשוטה וחד-משמעית, אך לא כך הדבר. היא מציינת שכאשר המטופל מעורר בה רגשות עזים או חרדה, יותר חשוב לה "להבין איך ייתכן שאני מגיבה לסיטואציה בצורה כזאת מאשר להבין את הסיבה לכך שהמטופל מעורר בי דווקא את הרגשות האלו" (עמ' 118).

מעניין בהקשר זה לחזור להרצאה הראשונה (מ-1936) שם היא כותבת "האם האנליטיקאי בורר את החומר, באופן לא-מודע, בהתאם למידת חשיבותו במערך הנפשי של המטופל, או במערך הנפשי שלו עצמו? הואיל ואנו מבקשים להתבונן בנפשו של אדם אחר באמצעות התיווך של נפשו שלנו, ברור לחלוטין שהרבה מאוד, אם לא הכול, תלוי בהלך הרוח שבו אנו ניגשים לעבודה, ... נראה לי שכדאי לשקול ברצינות את כל ההשלכות של העובדות המוכרות הללו" (עמ' 33).

קליין מדגישה שגם במקרים הקשים ביותר, בהם האנליטיקאי חש שהמטופל דוחף לתוכו רגשות קשים, מבלי קשר לתחושות שמתעוררות אצלו, על האנליטיקאי להמשיך ולנסות להבין מה קורה, "אם אני מודעת לכך שהמטופל דוחף משהו לתוכי, אני גם מבינה שאני זו שאקבע אם לאפשר זאת... הוא מנסה לדחוף לתוכי דבר-מה, אך אני לא אתן לזה להידחף לתוכי" (עמ' 119). הצורך להבין מה קורה באנליזה שומר הן על האנליטיקאי והן על המטופל. למשל, מטופל המבטא שנאה וצרות-עין כלפי העבודה האנליטית מעורר גם כעס ושנאה אצל האנליטיקאי. ההתמודדות הטובה ביותר עם מצב זה, לפי קליין, היא להמשיך ולנסות להבין מה קורה באנליזה, מה המטופל מנסה "לדחוף" לאנליטיקאי. קליין מציינת מפורשות, בשונה מפרויד, "האנליטיקאי הוא לא רק מרצה, הוא בן אדם עם רגשות ומניעים משלו" (עמ' 120) והמטופל מרגיש את רצונו הכן להבין אותו ולעזור לו.

אני סבורה שקליין מביעה עמדה מורכבת ביותר ביחס להעברה-הנגדית, כזו המטילה על האנליטיקאי אחריות רבה להכיר את עצמו, את מגבלותיו וכן את גבולות ההכלה שלו. ברור שכאדם עם רגשות ומניעים יש לאנליטיקאי גם צרכים משלו, אותם רצוי שיספק מחוץ לשעות העבודה. בסוף ההרצאה השישית קליין מייחדת פסקה לחיי היום-יום של האנליטיקאי עצמו. כדי להתמודד עם הקשיים והחרדות של מטופליו "עליו להפיק הקלה והנאה משגרת היום-יום שלו, כך שזו תאזן את ההשפעה של עבודתו עליו". היא ממליצה לא רק על הנאה מהשגרה, אלא גם על הנאה "מחופשותיו וניהול אורח חיים מספק" (עמ' 106). אם כך נראה שניתן ללמוד ממנה לא רק על תיאוריה ועל טכניקה, אלא גם על החיים עצמם.

ס פ ר ו ת :

1. Blass R., Introduction to "A special section on Lectures on technique by Melanie Klein". Int. J. Psychoanal., 99(4): 947-951, 2018.